

MOLNÁR ATTILA KÁROLY

*A mozgalmi posztmodern**

Az elmúlt évtized látványos újdonsága a nyugati demokráciában az elit retorikájába beépülő, mainstreammé vált posztmodern politikai aktivizmus. Az e kifejezéseket használó aktivisták cselekvésmódja azonban mint ha nem lenne összhangban a posztmodern alapítóinak mentalitásával.

A nyugati értelmiség fokozatosan ábrándult ki a marxizusból. Az egyetemek sarkaiban kisarjadó posztmodern baloldal kezdetben ezoterikus volt, ráadásul érthetetlen és irreleváns. Nem látszott, hogy hatással volna az egyetemeken kívüli boldog emberek életére. A posztmodern radikális székszise elsősorban nem a vallást, hagyományt vette célba – ezeket már régen kiirtották az egyetemekről –, hanem a modernitással, a liberális demokráciával uralomra jutó felvilágosodás különféle örököseit. Lényegében a létező nyugati civilizáció, amelynek alakításában eltagadhatatlan szerepe volt a liberálisoknak és a baloldálnak is, minden alapelemét megkérdőjelezték, és igyekeznek leépíteni. Ezt úgy teszik, hogy a valóság és az igazság létezését megkérdőjelezzik, és meginghatják a modernitás alapelemét, a tudásba vetett hitet. Az *Elmélet* – az ő elméletük – szerint a valóság, az igazság társadalmilag-kulturálisan megalkotott, csupán nyelvjáték. Az *Elmélet* ezt a valóságfenntartó diskurzust elemzi *kritikusan*, azaz leleplezi.

Walter Truett Anderson a következőket látta a posztmodern négy alapelemének:

1. Az én, az identitás társadalmi konstrukció: kulturális tényezők alkotják meg.

2. Erkölcsi relativizmus: az erkölcsöt nem felfedezi az ember, hanem megalkotja a diskurzus során. A tudás, az igazság, a jelentés, az erkölcs mind emberi konstrukció, ezért az egyén is kultúrafüggő, azaz relatív.

3. Dekonstrukció.

4. A határok folytonos lebontása.

* Pluckrose, Helen – Lindsay, James: *Cynical Theories. How Activist Scholarship Made Everything about Race, Gender, and Identity—and Why This Harms Everybody*. Durham, Pitchstone Publishing, 2020.

A posztmodern eredetileg a baloldali-liberális értelmiség belharcaként a tudást támadta azzal, hogy pusztán hatalmi konstrukciónak nevezte. Ez az *Elmélet* központi gondolata. A konstruktivizmusból eredő relativizmus szerint az, amit valóságnak és igazságnak gondolunk, a hatalom alkotása. A megkonstruált tudásunk tartja fenn a hatalmat, és a hatalom tartja fenn a tudásunk érvényességét. Ahogyan Foucault nevezte, egy „igazság-rezsimben” élünk. (*The political function of the intellectual*, 1976.) A tudás lényegileg a hatalom része, a tudástermelők és terjesztők a hatalom fenntartói.

Mindebből az is következik, hogy bármilyen tudás megfogalmazója hatalmi igénnyel lép fel, a valóság leírásának vagy alakításának igénye egyben a valóság uralására vonatkozó igény is. A hatalom azonban elsősorban nem a politikai, hanem a személyközi aszimmetria. Az *Elmélet* szerint az elnyomás, a hatalom független a haszonélvezői szándékaitól, nem tudatos a létező struktúrában, de mégis működik.

A posztmodern alapítók számára nincs jó hatalom, nincs jó aszimmetria: ha bármilyen megkülönböztetés („struktúra”) létrejön, akkor az hatalommal és elnyomással jár. Ahogyan a megkülönböztetés, úgy a hatalom sem lehet jó. Az eredeti posztmodern valóság- és igazságelutasítása, pesszimizmusa, nihilizmusa nem akart társadalmi változást elérni, sem mozgósítani. Nem remélte, hogy ez lehetséges.

Azonban a kultúránk része – jelen van, és kifejezi a formát, nyelvet keres magának – az a millenarista remény, hogy lehet az aszimmetriáktól, hatalomtól, frusztrációtól, kielégületlenségtől és csalódásoktól mentes mindennapi életet élni.

A 90-es években a posztmodern eredeti formája kiment a divatból, viszont megkezdődött a mozgalmi, alkalmazott változatának a kidolgozása – először az egyetemeken. A nyugati egyetemek, főleg a humán és társadalomtudományiak vereséget szenvedtek az irracionális, gondolat-, szólás- és vitaszabadság-ellenes baloldali *Mozgalommal* szemben vívott csatában.

Az eredeti posztmodern és a mozgalmi változata közti folytonosságot a retorikán és a Derridára, Foucault-ra történő hivatkozásokon túl az jelenti, hogy a hatalom, a nyelv és a tudás megszállottai. A világot olyan szemüvegen keresztül látják, ami minden szóban, tettben, a kultúra minden elemében a hatalom és elnyomás megnyilvánulását látja. A *Mozgalom* szerint az egy-két évszázada demokráciában élő Nyugat uralkodókra és

elnyomottakra oszlik, és ezt a fehér szupremácia, patriarchátus, heteronormativitás, cisznormativitás, a ducifóbia és egyebek láthatatlan rendszere tartja fenn. Az egyetemi mozgalmár abban látja feladatát, hogy minden szövegről, eseményről, kultúráról, tevékenységről, helyről, attitűdről, kifejezésről, öltözködésről kimutassa a rejtett bigottságot. A struktúra, a hatalom, az elnyomás és a leleplezésük azonban nem konstrukció, hanem valóságosak, a rombolásuk pedig abszolút érvényű erkölcsi-politikai parancs.

A hatalmat a posztmodern alapítói is valóságosnak tekintették, de az identitást megkonstruáltak. Azonban a mozgalmi posztmodern a hatalom mellett az identitást is valóságosnak és legalább annyira meghatározónak tekinti, mint egykor a marxisták az osztályhelyzetet.

Az első alkalmazott posztmodern elmélet az Edward Said-féle posztkolonialis tanulmányok, majd a női tanulmányok voltak. Ez utóbbi szerint a nőket elnyomják a férfiak, vagyis azt tanuljuk tőlük, hogy a nő és a férfi valóságos kategóriák, az elnyomás is valóságos. Ha az elnyomás leleplezéséről van szó, akkor már semmi sem konstrukció. Főleg nem a leleplezett struktúra/uralom léte. Így a felszabadítás sem az.

A következő alkalmazott posztmodern irányzat Judith Butler megalapozta queerelmélet volt, amely a gender megkonstruált voltát hangsúlyozza: eszerint a nemiségnek nincs lényegi eleme, az szabadon fel- és leépíthető bármiképpen. Queer az, aki nem kategorizálható, a queering a destabilizálás, a határátlépés. Ugyanakkor Butler a maga érthetetlen stílusában kiállt az erkölcsi elvek, parancsok mellett és az ellen, amit ő elnyomásnak vélt. Szerinte léteznek helyes és helytelen, igazságos és igazságtalan viszonyok és csoportok. Sőt, a nemiség terén bármennyire is kiindulópont azok megkonstruáltsága, a felszabadítás és mozgósítás érdekében el kell jutnia ahhoz az állításhoz, hogy vannak valóságos identitáscsoportok, léteznek „nők”, és az elnyomásuk, hatalmuk is valóságos; bármennyire is megkonstruált a létező erkölcs, a felszabadítás, egyenlőség, társadalmi igazságosság parancsai nem azok, nem viszonylagosak.

Ezek a változások még élesebben láthatók a *kritikai faji tanulmányok* esetén, amelyekben a faji identitás meghatározó és objektív volta mellett érvelnek. A Kimberlé Crenshaw által megfogalmazott interszekcionalitás – a hátrányok halmozódása – csak akkor értelmes, ha feltételezzük, hogy a fekete, homoszexuális, nő és hasonló identitások nem pusztán konstrukciók, amiket könnyedén újrakonstruálhatnánk. Ezek objektív,

sőt determináló tulajdonságok: társadalmi hátrányokat determinálnak, ugyanakkor erkölcsi és társadalomismereti előnyök származnak belőlük.

A kritikai faji elmélet meghirdetett célja a rasszizmus felszámolása, a hatása azonban a faj kirívó hangsúlyozása lett minden helyzetben. Hívei lényegében egy fordított rasszizmust gyakorolnak. Nem az a kérdés, hogy van-e rasszizmus, hanem hogy az miként nyilvánul meg. Aki nem ért velük egyet a rasszizmus valamely leleplezésében, az *per definitionem* rasszista. A kritikai faji elmélet paranoid: mindenhol elnyomást vagy annak szándékát véli látni. Az előítéletek gyengülése, a lehetőségek bővülése a kisebbségek számára a kritikai faji elmélet hívei szerint kamu, és haragot vált ki belőlük – főleg az egyetemeken és a kompetitív szakmákban. Sem vitatni, sem cáfolni nem lehet a rasszizmus megnyilvánulására vonatkozó megállapításait.

A mozgalmi posztmodern alapelve: társadalmi valóság létezik, benne elnyomó hatalmi és hierarchikus struktúrák vannak, és a célja az, hogy az elnyomást láthatóvá téve mozgósítson ellenük. Az „áldozatlét” nem lehet pusztán konstrukció. Ha nem létezne valóság és igazság, akkor a fekete nőknek azt kellene mondani, hogy amit ti hátrálynak, elnyomásnak véltetek, az csak konstrukció. Ezzel pedig a mozgalmi posztmodern nem sok embert tudna mozgósítani.

A mozgalmi posztmodern jelszava a *társadalmi igazságosság*, ami a társadalmi igazságtalanság – a létező egyenlőtlenlégek – elleni cselekvést igazolja, arra mozgósít. Az igazságtalanság valóságos, a *társadalmi igazságosság* parancs abszolút. A *társadalmi igazságosság* kifejezés az egyetemi világból szivárgott szét, és szorosan kapcsolódott egy egyetemi presztízst igénylő irányzathoz, a *kritikai elmélethez*, a világelutasítás egyetemi elnevezéséhez. Bár a *kritikai elmélet* korábban a frankfurti iskolához kapcsolódó társadalomelméletet jelentette, az utóbbi évtizedek posztmodern világában a rejtett, nem tudatos elnyomó előítéletek és megkülönböztetések feltárását jelenti. A *társadalmi igazságosság mozgalom* (*SocJus* vagy *wokism*) a posztmodernhez tartozik. A *wokism* forrása: akiket a *kritikai elmélet* felvilágosított az elnyomó előítéletekről és megkülönböztetésekről, azok tudatában vannak az elnyomásnak.

A mozgalmi posztmodern alapvető feltevése, hogy az előítélet, a kulturális elnyomás mindenhol örökké és folyamatosan jelen van, csak rá kell mutatni, fel kell tárnai, az embereket rá kell döbbsíteni. Az alapító posztmodernnek azonban nem remélték, hogy ettől meg lehet szabadul-

ni, pesszimisták voltak, a mozgalmárok viszont a megszabadulást ígérik. Az igazságtalanságok felismerésének egyetlen és csalhatatlan módja az áldozatként elismert kiválasztott csoportok tagjainak megérzése. A marginalizált identitáscsoportok tagjainak tapasztalatai és érzései feltétlenül értékesek, mert a valódi – és nem a megkonstruált – valóságról szólnak. A fehérek, heterók tapasztalatai, érvei, érzései csak annyiban érdekesek, amennyiben kimutatják, mennyire törekeny az identitásuk, de semmilyen ténybeli vagy erkölcsi relevanciájuk nincsen.

A mozgalmi posztmodern már határozottan állítja, hogy létezik valóság és igazság. A *woke* gondolkodás az igazság mellett tör lándzsát, nem csak egy újabb konstrukció a régiekkel szemben. Ez a radikális változás a *társadalmi igazságosság* kérdéséről az egyetemeken zajlott le, majd a kiszabadult az egyetemekről. Nagyjából 1968 óta nem igaz az a tétel, miszerint ami ott történik, az ott is marad.

A tudás felértékelése miatt a tanítás maga is politikai tetté vált. A mozgalmi posztmodern uralta világban szó sincs a tudományos sokszínűség és vita értékéről, hanem csak egyetlen tanítás fogadható el. A mozgalmi posztmodernben a tudósok nyíltan politikai aktivisták, ügyek harcosai, mint a posztmodern alapítóinak egykori céltáblái: a pozitivisták, szcientisták és marxisták. A tanítást a politika folytatásának tekintik más eszközökkel. (Vö. Laura W. Perna [szerk.]: *Taking It to the Streets: The Role of Scholarship in Advocacy and Advocacy in Scholarship*, 2018.)

Az identitás stabil, objektív és a tudást determináló kategória. Az alapdogma szerint a tudás az identitáshoz kötődik. Az váltotta fel az „osztályt”. Ahogyan Marx szerint a munkásosztály – helyzetéből fakadóan – felismerheti a történelem irányát, megértheti a társadalmi valóságot, úgy igaz ez az elnyomottnak nevezett identitásokra. Legalábbis a társadalmi igazságosság mozgalom hívei szerint. A valóság ugyanis az, amit az ilyen identitással bírók látnak a helyzetüknél fogva. Amit ők látnak, tapasztalnak, az már nem konstrukció, és nem a hatalom akarása.

Bár sokféle identitást támogatnak, de *csak elnyomottnak tekintett* identitásokat, mert ezek episztemológiailag szinoptikusok, azaz nem eredményezik a vélemények sokféleségét, sem a vitát az egyetemeken vagy a közéletben. A mozgalmi posztmodern nem a vélemények, hanem az identitások sokféleségét hangsúlyozza. Mivel ismerik az igazságot, nincs szükség vélemény- és vitaszabadságra, hiszen az eltérések jobb esetben tévedések, de valószínűleg inkább az elnyomók védekezései. Az elnyo-

mottak, a valamiért hátrányos identitásúak episztemológiai szempontból előnyben vannak, az ő tudásuk a megbízható, amit valóságnak látnak, az a valóság. Ha a valóságképükre nem figyelnek a többiek, akkor episztemológiailag elnyomottak, ha a valóságképüket beépítik a magukéba az uralkodó, elnyomó csoportok, akkor episztemológiailag kizsákmányoltak.

A posztmodern kritika eredetileg az általános, mindenre kiterjedő magyarázatok ellen irányult. A mozgalmi posztmodern a társadalmi igazságossággal, kritikai faji elmélettel azonban egy általános elmélet a helyes-helytelen, igaz-hamis tudásról, arról, hogy mi a valóság, hogy ez alapján újjáépítse a társadalmat, mint amire 1789 után a modernek is törekedtek.

Az alkalmazás, a politikaivá válás során a posztmodern *Elmélet* változáson ment keresztül: nyíltan elfogadott egy sor nézetet a jóról, rosszról, hatalomról, kiváltságról (kinek jár), elengedte a relativizmust és konstruktivizmust ezekben az esetekben. Az eredeti posztmodern leírta a társadalmat, a mozgalmi át akarja alakítani, újrendezni.

A *társadalmi igazságosság* képviselői a javak újraelosztását akarják, mert az most igazságtalan. Azonban, szemben a korábbi egalitárius szocialistákkal, nem az anyagi javakat, hanem az elismerést, megbecsülést akarják újra elosztani.

A posztmodern eredeti pesszimizmusát – a struktúrák, így az aszimmetriák, a hatalom léte felszámolhatatlan véglegesen, legfeljebb ideiglenesen lehetséges – a mozgalomban millenarista optimizmus váltotta fel: eszerint lehetséges hatalommentes világ a tulajdon, határok, előítéletek, struktúrák felszámolásával, de amíg ez bekövetkezik, addig is az utolsókból lesznek az elsők, az elnyomó identitáscsoportokat – fehéreket, férfiakat, heterókat – el kell nyomni, ahogyan azt Lenin leírta az *Állam és forradalomban* a burzsoázia, a nép ellenségei elnyomása kapcsán.

Leo Strauss és tanítványai, főleg Allan Bloom hatására a jobboldalon elterjedt az a meggyőződés, hogy a korszellem relativista, és ez a relativizmus a gondjaink forrása. A posztmodern alapítói bele is illettek ebbe a képbe. Azonban látnunk kell, hogy az elmúlt tíz évben szárba szökkenett mozgalmi posztmodern magába szívta a baloldal (liberálisok és szocialisták, marxisták) erkölcsi abszolutizmusát, amivel képes mozgósítani és uralmi igényt bejelenteni.